

ՀԱՆԴԷՍ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ

ԺԱՆ ՏԻԷՕԼԱՖՈՒԱ ՏԻԿՆՈՋ

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ

(ՏԵՍ Հտ. ԽԲ. Էջ 83, 168)

Գ.

Ստային հանգոյցք. — Զերմութեան նուազիւն.
— Զրուոյր. — Պարսկաստանի երկրաբանական
կազմութիւնն. — Ինչպազեական բանաստեղծու-
թիւններ արտասանող տեքվիլն. — Դափրիժու
կամուրջն. — Արտարձանաց խեղձութիւնն. —
Դաղդիոյ հիւշատարան հասնիկն. — Առ կոռ-
սակայն այցելութիւնն.

12 Ապրիլ. — Երեկ՝ երբ հանգոյցն
հասանք՝ գրեթէ անզգայեալ ինկանք
կարաւանատան սենեկի մը մէջ, շտա-
պաւ փռուած գորգի մը վրայ. երկար
ատեն ձի չէի հեծած, և տասն ժամ
միշտ հետիոտն ուղևորելն՝ մինչև զգա-
յալթիւնս կորսնցընելու չափ խոնջեցու-
ցեր էր դիւ: Փիլիսի հօտն, քէպակն
անգամ իմ անզգայութեանս բնաւ չազ-
դեցին: Այս առաւօտ մեր վիճակն լա-
ւագոյն է. ախորժակն նորէն տիրեց,
և երկուքնիս ալ խեղճ կրակի մը քով
տաքնալու ջանալով կը լափենք ինչ որ
ծառայից որկրորդութենէն կրցած է
ազատիլ. Զուլայէն ի վեր՝ գրեթէ հինգ
հարիւր մետրէ աւելի բարձրացած ենք.
գարունն դեռ այս բարձրաւանդակաց
չէ տիրած: Շրջակայ վայրոց նման տըխ-
րորակ երկնից երեսը կը դիզուին կա-
պարագոյն ամպեր, որոնք ձիաւորաց
երկիւղ կը պատճառեն: Բայց այսու
հանդերձ մեք դարձեալ կը մեկնինք.
ասոնց նմանները շատ տեսած ենք ի
Կովկաս: Արեւելեան սաստիկ հողմ մը

ձիւնն երեսնիս զարնելով՝ անոր խիտ
առ խիտ հատերով կը ծածկէ զմեզ:
Երբ քիչ մը դադրեցաւ, մեր ոտից ներ-
քիւր նշմարեցինք հակայածն հողակոյտ
մը, որ մեր ելած լեռան ստորտէն մին-
չև ի դաշան կը տարածուէր. Զուլա-
յէն մեկնելէն ի վեր նեղուած էի ճան-
բուն երկայնութեանը երկու կողմը չա-
րուած բոլորածն փոսերէ, կրնայի ա-
նոնց նկատմամբ չարվատարներէն տե-
ղեկութիւն ուզել. բայց կը խորչէինք
հետերնին ընտանութեամբ վարուե-
լու: Փանի որ ի Դաւրէժ կը մօտենանք,
մերձաւոր ձեռածրի ակնկալութիւնն
յորդոր կը լինի մեր յորեպանաց՝ ընտա-
նութիւն ցուցնելու. և անոնցմէ մէկն
հաճայ ըլլալու համար՝ իր ոչխարենւոյ
վերնազգեստն ինձ տալ կ'ուզէ, ապա-
հովցընելով որ ձեռն և ցրտոյն գէժ լաւ
կը պաշտպանէ: Ես իր մուշտակն կը
մերժեմ, բայց անոր պատրաստակա-
նութիւնն յարմար առիթ կ'առնում
իմ հետաքրքրութիւնս գոհացընելու:

Պարսկաստանի ի բնէ ցամաքուտ և
անբեր բարձրավայրքն չէին կրնար բը-
նաւ մշակութեան յարմար ըլլալ, ե-
թէ տեղացիք լեռանց ցօտեաց մերձա-
կայ ստորերկրեայ ջրերը ներքնուղեաց
նման երկայն ջրմուշներով վեր բե-
րելու չըլլային: Այս ջրմուղքս ոչ որմով
և ոչ ծնփով պատսպարուած են, և ի-
րենց զառ ի վայրն ամենամեծ խնամ-
քով շինուած է, շատերն մինչև քա-

ռասուճն մղոն երկայնութիւն ունին, իսկ իրենց սկզբան խորութիւնն հարիւր մե- տրէ աւելի է :

Պարսկաստանի բարգաւաճութիւնն և կեանքն իսկ տոյն ներքնադեպ թուոյն և ինամբով պահպանութեան վրայ կը կայանայ : Նոր ջրմղի մը շինութեամբն, ուղեքիի երկիրներու բարեբերութիւնը ապահովելով իսկոյն անոնց միջա- վայրն նոր գիւղ մը կ'ամրաւանայ : իսկ ընդհակառակն անոնց աւերումն կը հարկադրէ այն ցամաքեալ դաշտերն թողուլ հեռանալ : Անոր համար Պար- սիկը, որք այնչափ անփոյթք են և հա- սարակաց օգտի շինուածքն անխնամ կը թողու՛ն, մեծ խնամք կը տանին ի- րենց ջրմուղքն ըստ վիճակի մէջ պահ- պանելու :

Այս ջրանցից շինութիւնն և մաքրու- թիւնն դիւրացընելու համար, իւրարմէ քսան կամ երեսուն մետր հեռաւորու- թեամբ ուղղածիգ ջրհորներով հողոյն հետ կը հաղորդեն : Հանուած հողն ջրհորոց բերանը դիզուած լինելով կը ձևացընէ սոյն կոնաձև հողակուտից շար- քը, որոնց նպատակն չէի կրցած ի- մանալ :

Այս ահագին աշխատութեանց կա- րևորութեան պատճառն կը հասկնամք՝ եթէ երկրին կազմութիւնը քննեմք :

Պարսկաստան՝ Հնդկա-կոհ և Զա- կրոս լիւրանց երկու բարձր դօտեաց մէջ ամիսփուած է : հիւսիսակողմէն ջրոց հեղեղ մը իջնելով լեցուցած է այն ընդարձակածաւալ աւազոտն, որ երկու լիւրանց միջավայրն կը գտնուի, և Պարսկային ծոցէն սկսեալ՝ մինչև եր- կրին կեդրոնն աւստրիանաւոր ձոր մը ձևացուցած է : Զրոց բերած հողերն բաց թողած են միայն քանի մը բարձր գա- գաթներ, որոնք ճիշտ ծովէն վեր բար- ձրացած ժայռի կը նմանին : Ասոնց կո- ճարեալ կողերն և պատառեալ զուլա- նելն՝ իրենց վրայ բուսաբեր հող պահե- լու և հետևաբար՝ ծառ կամ նոյն իսկ մամուռ բուսցընելու կարող չըլլալով՝ անձրեաց ջուրքն ի վայր կը հոսեն, որ ժայռին և հողոյն մէջէն գրեթէ ամբողջ

անցնելով՝ կ'իրթան կը հաւաքուին ըս- տորեքերեայ խոր ձորերու մէջ, և Պարս- կաստանի հողոյն ներքիւր մեծատարած շտեմարաններ կը ձևանան : Այլաբա- տայ մեծայողի՛ք քարակոյտն անգամ իր անբաւ սառույցներովն հանգերձ՝ բնաւ գետոյ մը ծագումն չի տար : Այս մշակութեան համար կորուսեալ թա- գուն ջրոց համաքըն են, զորս երկրին առաջին բնակիչքն իրենց նոր հայրե- նիքը արգասաւորելու համար ստի- պուեցան ճարտարութեամբ կորզելու : Ստրաբոն ջրմղից առաջին շինութիւնն մինչև Շամիրամայ առասպելեալ Ժա- մանակներն կը հանէ : Ըստ Պլինիոսայ՝ Եկրատանի ջուրը մատակարարող ներ- քնուղիներն այնչափ երկայնութիւն և հնութիւն ունէին, որ և ոչ Պար- սիկը անոնց ակունքը դիտէին : Այս արգուդայքս շինուած էին հրամանաւ Մարաց առաջին թագաւորաց, որք ու ռոգուած դաշտաց բերքը այն ներքնու- ղիքն փորող աշխատաւորաց հինգ սե- րնեղոյը պարգեւեցին : Եւ ասոնց ճամ- բու գիծն բնականապէս անձանօթ էր օտարաց : և այս անձանօթութիւնն քիչ մնաց որ աղետալի լինէր Անտիո- քոսի բանակին, որ Արշակայ հետա- մտելու համար գրկուած էր : Այժմեան ջրմուղքն ընդհանրապէս շատ բարձր գնով առանձնականաց վարձու տրուած ստացուածք են : ասոնցմէ ոմանք՝ Դէ- հրանի մետերը մինչև երկու և երեք մի- լիոն ֆրանգ կ'արժեն, և տարին մինչև չորս հարիւր հազար ֆրանգ խառն ե- կամուտ կը բերեն : Հայթհայթուած ջուրն կը չափուի քար ըսուած չափով մը, որ աղօրեաց երկանաքար մը դար- ձընելու չափ ջրոյ քանակութեան կը հաւասարի : Զրոյ քարն ամէն մանրեր- կորորդի մէջ տասն և հինգ կամ քսան լիտր ջուր կու տայ :

Արևելեան հողմն՝ որ Սոֆիանէն մեկ- նելէն ի վեր անդադար սաստիկ կը փչէր, վերջապէս ամպերը կը ցրուէ- միջնորդան երթալով կը պարզի, և տեղոյն արեգակն ճառագայթքն դաշ- տին վրայ փայլուն կէտեր կ'երեցընեն :

Յանկարծ մինարէնները պատող մաւախութիւն կը փարատի, զմեք թաց կապոյտ յախճապակէն կը լուսաւորուին, և մեր հիացեալ աշտոյ կ'երեւի յաւիրէժ, որոյ քովէն անցնող գետն՝ անոր փառաւոր երեւոյթ մը կը ստայ, և երեք մղոնէն աւելի երկայնութեան տեղ՝ բնական ամբոյթիւն մը կը ձեւանայ, Յրտոյն ազգեցութեամբն յուսացածէս աւելի ճանապարհ կտրած էր կարաւանն: Մինչ Աճխուռի կամուրջն և արուարձանին տներն կը սկսին երևնալ, յանկարծ մեր ուղեցոյցն կանկ կ'առնուն, չորոյ մը վրայի բռն վար կ'իջեցընեն, գետնի վրայ փոքր գորգեր կը տարածեն, ու Մէքքէի կողմն դարձած՝ կը սկսին հանգրտութեն իրենց տղօթքն բնել: Ասոնց այս կրօնական եռանդն ինձի անիմանալի երեցաւ, մաւմանաւանդ որ այս անձինքն մինչև ցարդ իրենց կրօնական պարտուց կատարման մէջ մեծ կոնօնաւորութիւն մը չէին ցուցած:

Ձիէն վար կ'իջնեմ, ու համբերութեամբ ազաւաւուց և կապոյտ ճայից թուշիլը կը դիտեմ: Քիչ վերջը կ'իմանամ՝ կարաւանին դադարման ստոյգ պատճառը, կամուրջին զլուխն տէր-վիշ մը կաշին մը շարժելով՝ սակաւութիւն ունկնդրաց առջև՝ Ռիւսդէմի նահատակութիւնը կը պատմէ:

Այս անձն վեհ կերպարանք և գեղեցիկ հասակ մը ունի. շարժմունքն վսեմ և ձկնայնայնափ նշանական են՝ որ դիւցազններգութեան իմաստներն ըմբռնելու համար հարկ չկայ իւր խօսած գեղիւկ տաճկերէնն հասկընալ:

Քաղաքապետը համար այդ սովորական տեսարանն՝ մեծապէս ցանկալի է գիւղացուի, յորոց ոչ ոք կարող է այս թափառական հանդերձեցուաց քովէն անցնիլ՝ առանց կանգ առնելու և մտիկ բնելու դիւայ և դիւթողաց դէմ՝ դիւցազին ըրած խօսքերը, վերջապէս չար վատարքն կը կանգնին, և զմեզ կը հրաւիրեն ըստ կարեւորն շուտով ձի հեծնելու:

Կ'անցնինք գետը աղիւսով շինուած

կամրջի մը վրայէն, որ գրեթէ հորիւր վախճաւ մետր երկայնութիւն ունի. ծնօտներուն մէջտեղի յատակին լայնութիւնն հինգ մետր է:

Ձիոց կոխելէն ահագին քարինքն մաշելով, այն ճանապարհին միշտվոյրն գրեթէ անգնալի եղած է. անոր համար երբ ջուր ցած կը լինին, ուղեորք աւելի կ'ընտրեն գետայն մէջէն քան թէ կամրջին վրայէն նեղութեամբ անցնիլ: Այն ստեղծ կը տեսնուի թէ ինչ տարօրինակ բաներ են այդ արձանագրութեամբ ու տապաւնաբարամբ ծածկուած՝ մեծ խնայողութեամբ շինուած նախապաշտկըն:

Գետէն անդին կը սկսի երկայն ուղի մը, զարգարեալ պաղատու պարտիզաւոր, որոց նորակերպ դրուէն մասնաւոր ուշադրութեան արժանի են: Ասոնք ձեռքած են տափարակ կողմին վրայ կայնեցուցած հաստ սալաքարէ մը, որ սեմին և բարաւորին հորիզոնական երեսին վրայ փորուած ծղիւնեաց մէջ գիւրութեամբ կը դառնայ: Փակակնքն ալ ոչ ինչ նուազ տարօրինակ են. քարին մէջ խոշոր ծակ մը բացուած է, ուր սողնակը դարձընելու համար կը մըտցընեն փայտայէն բանալի մը, որ քառասուն հարիւրորդամէջը երկայնութիւն ունի: Այս նախնական ժամանակի ամուր փակակնքն կատարեալ կը լինէին, եթէ զանոնք բանալու համար հարկ չըլլար արեւելեան համբերութեամբ զինուելու: Պարտիզի մը տէրն մինչև որ փակակնքն բանալու յաջողի, բանալին ամէն կողմ դարձընելով քառորդ մը կ'անցընէ, և շատ անգամ յուսահատած կը ստիպուի պատերուն վըրայէն ցաքել, որ կարենայ տունը մտնել:

Դաւրիժու դրանք քով ըստմանք կատարեալ իրարու կը հանդիպին. իսկ արուարձանք լի են մուրալանոց. վըտիտի սոգայն լիւսաւաներ, երեսէ թողուած ծերեր ճամբուն երկայնութեանը վրայ կծկած անշարժ կը կենան: Անձնապահութեան բնազդումն կը տեսնուի միայն խեղճ տղայոց վրայ, որք

պոռալով կանչելով մեր զթուփիւնը կը հայցեն, և յուսահատութեամբ մեր ձիոց սանձէն բռնած՝ կը յուսան մեր ընթացքը գանդաղելնելով ողորմութիւն ստանալ: Տեսարանն նոցկումն կը բերէ մեր դրամն սպառելէ յետոյ, այս կենդանի գիտկներէն հեռանալու համար կը բռնապատուինք մեր քայլերն երազել:

Մինչ այս տխուր տպաւորութիւնն դեռ վրաս կը տիրէր, և ահա գողցիական հիւպատորանի սեան վրայ ծածանող դրօշակն աչքերս դէպ ի հոն գարձնել կու տայ: Հայրենեացս խորհրդաւոր երեք գոյններն տեսնելով՝ զիս շրջապատող խեղճութիւնները վայրկեան մը կը մոռնամ, և միտքս բերկրութեամբ գէպ ի թողած երկիրս կը տանիմ: Մտածութեանցս մէջ ընկղմած՝ նեղ ժամածուռ փողոցայ բաղի մը մէջէն կ'անցնիմ առանց տեսնելու, և ժամու մը չափ այս լաբիրինթոսին մէջ քալելէ յետոյ, կը հասնինք յԱրմենիստան՝ քաղաքի ուղղափառաց թաղն, որոյ միջավայրն կը գտնուի հիւպատորանն, զոր պատահաւորուն զգեստներով զինուորաց բազմութիւն խումբ մը կը պահպանէ:

Մեր ի Դավրէժ գտնուող հայրենակցաց խնամատարութիւնն յանձնուած է Տ. Պէռնէի, որ սակաւազիւտ հանճարոյ տէր անձ մի է. շատ տարիներէ ի վեր Պարսկաստանն կը գտնուի, երկրին լեզուն գիւրութեամբ կը խօսի, և Պարսից բնաւորութիւնը շատ լաւ կը ճանաչէ: Իր ստիպող թախանձանքն կը հարկադրեն զմեզ պաշտաւան մօրց քով փոքր օթեանը բնակելու:

Կարգաւորեալ անկողինք կը պատրաստուին, մեր բեռնին կը սեղաւորուին, յորեպանաց հաշիւքն կը կարգադրուին. սենեակներն աստիճանով, սեղանով և լակիանով կը զարդարուին. քանի մ'օր եւրոպական սճով կենանք պիտի վարենք:

14 Ապրիլ. — Դավրէժ՝ Դէհրանէ յետոյ՝ Պարսից ամենէն բազմամարդ քաղաքն է: Իր արամազիծն երկուստ-

սան հազարամետրէ պակաս չէ. տարածութեան կողմանէ միայն Սպահանէ վար է: Ըստ Համադլուհ Գաղուինի այս քաղաքս շինած է եօթն հարիւր իննսուն և ինն թուականին՝ Հարուն էլ Ռաշիտ ամիրապետի կ'ինն՝ Զորէյիտ սուլթանուհին, ի յիշատակ այն բժշկին՝ որ զինքը ծանր հիւանդութենէ մը ազատուր էր:

Տասներորդ գարուն մէջ Սիւլէյման պաշարեց այս քաղաքս, որոյ գեղեցկութեանն հաւնելով՝ իր զինուորներէն դրամով դնեց եօթեայ աւարառութեան իրաւունքն, առ որ դատապարտուած էր որ և է քաղաք մը՝ որ յարձակմամբ կ'առնուէր:

Այն ժամանակէն ի վեր սոյն Ատըրպէճանի մայրաքաղաքն փոփոխակի Ապահաննց, Պուրտայ, Սելճուգանց, Թուրքաց և Ռուսաց ձեռքն անցաւ: Հուսկ ուրեմն 1828ին թիւրքմէն-չայի դաշնագրութեան կնքուելով՝ Պարսից վերադարձաւ: Արարատայ քառաժայռին մօտակայ սեղեպայ ստէպ ստէպ ստանութեամբքն մեծապէս փխտուեցաւ: Յամին 1721 եօթանասուն հազար բնակիչ կորոյս, և յամին 1780 դրեթէ քառասուն հազար հոգի. 1831ի մաղձայաւն մեծ կոտորած ըրաւ. և յետոյ ի լրումն աղետից՝ վերջին տարիներս Գրդաց ասպատակութիւնէ տնայիսի սով մը պատճառեցին, որ քաղաքին աղբաւ ժողովուրդն դարնան ժամանակ բազմութեամբ դուրս կ'ենէր, և դաշտաց մէջ ջրուելով՝ նոր հասած մարառուդոսն անասնոց բերնէն կը յափշտակէր, և դեռ կանուշ ցորենիւր կ'ուտէր:

Քաղաքին դեռ այց չելած՝ հարկ է նախ այցելութիւն մը տալ գաւառին կուսակալին, որուն յանձնուած է մասնաւորապէս օտարականաց պաշտպանութիւնն:

Արապէճան գաւառին և անոր մայրաքաղաքին՝ Դավրիժու կառավարութիւնն՝ ըստ իրաւանց՝ թագաժառանգ իշխանին կ'ինկնայ, թագաժառանգն միշտ Շահին անդրանիկն չէ. որովհե-

տե թագաւորութեան իրաւունքն փա-
ճար ցեղէն ընտրուած իշխանուհեաց
արու զաւակացը միայն վերապահուած
է, որպէս զի, ըստ թաթարաց աւան-
դութեան, մեծ ընտանեաց որդիքն
ծննդեամբ քան իրենց մօրեղբարքը
վերադոյն չլինին:

Նասրէտտինի որդւոց անդրանիկն՝
հասարակ աստիճանի մօր զաւակ ըլ-
լալով, չի կրնար գահակալել եթէ ազգն
ժառանգութեան օրէնքն չփոխէ 'ի նը-
պաստ իրեն, որ իր հանճարովն և տեւ-
չական յաջողակութեամբն իր կրտսեր
եղբօրէն աւելի յարմար է կռուաւարե-
լու այնպիսի տէրութիւն մը՝ զոր իր
խնամքն և տաղանդով խաղաղու-
ցած և ընդարձակած է:

Թագաժառանգն է թագաւորին եր-
կրորդ որդին, Նորս գաստիարական
Միրզա Նիզամ, 1863ին բազմարուես-
տից դպրոցին մէջ փայլող աշակերտն,
յաջողակութեամբ անոր ուսմանց և
դաստիարակութեան խնամք տարած
է: Դժբախտաբար իշխանն՝ որուն օրի-
նաց հակառակ՝ եւրոպական ձեռով ըզ-
գեստ հագնելուն պատճառաւ առճաշն
զանգատներ եղած էր, աւելի խստա-
կրօն մասին հսկողութեան ներքե զը-
րուեցաւ:

Արտպէճանի գաւառն աւազակներէ
մաքրելու համար՝ թագաւորն իբրեւ
ժամանակաւոր կուսակալ ուղարկեց իր
հօրեղբայրն, որուն յանձնուած էր նաև
վարչութիւնը կարգաւորելու պաշտօնն:
Սոյն պաշտօնատարն իր համեմէն հա-
զիւ երեք շաբաթ ետքը շատ մը գաւա-
զանի հարուածներ տալ տուաւ, ձեռ-
քեր և գլուխներ կտրուեցան. որով՝
մեր չարմատաւոր ըսածին նայելով՝
ապահովութիւնն սկսած է նորէն տի-
րել գաւառին մէջ, ուր քիչ առաջ վը-
տանգաւոր էր ճանապարհորդութիւն
ընեն, ինչպէս նաև քաղաքին մէջ կե-
նալն՝ ուր ամէն գիշեր շատ մը սպանու-
թիւնք կը լինէին:

Հիւպատն՝ որ լաւ տեղեակ է քաղա-
քական արարողութեանց կարգացը՝
նորին վսեմութեան առաջուց իմացուց

մեր 'ի Դաւրէժ գտնուին, ըստ պարս-
կական սովորութեան խնդրելով իմա-
նալ թէ որ օրը և որ ժամը կրնայ ա-
մուսնոյս հետ միասին իրեն ներկայա-
նալ: Արեւելեայց մէջ այցելուաց աստի-
ճանին համեմատ՝ նախընթրակ մը տա-
լու սովորութիւնն՝ պատճառ կը լինի
ընկերական յարաբերութեանց այնպի-
սի կնճռոտութեան մը, որ մուտք զը-
տած է նաև եւրոպացւոց մէջ, որք բռ-
նադատուած են ճշդիւ իրենց ընդու-
նած մարդավարութեանն համապա-
տասխանելու:

Կուսակալն իր սովորական հարցկէն
հետ խորհրդակցելով, յաջող և անյա-
ջող պաշտօնական օրացոյցը քննելէ
յետոյ, ամենայն քաղաքավարութեամբ
հիւպատին խնդիրն ընդունեցաւ:

Հետևաբար նախաձեռնէն վերջը՝ Պ.
Պետինիէ և ամուսինս, որոնց բարձր առ-
տիճանն չէր ներքեր հետի երթալու,
ձիով գնացին 'ի պալատն. իրենց առ-
ջնէն կ'երթային բազմաթիւ հրացանա-
կիր զինուորք և ծառայք, որոց պաշտօնն
էր վաճառանոցին նեղ փողոցաց մէջ
գաւազանի հարուածներով շքաղիր
յուզարիւտորաց ճամբայ բանալ:

Կուսակալն շատ սիրով կը վարուի.
սաստիկ քաղցր խմորեղեններէ բաղկա-
ցած նախընթրակէ մը յետոյ՝ բազ-
մաթիւ ծառայք կը բերեն սուրճ և
թէյ. յետոյ վառուած գալիսուքն
ձեռքէ ձեռք կը պտրտին, նախ կուսա-
կալին և իր ընթերցակայից հրամցուե-
լով և յետոյ տրուելով ժողովրդեան,
որ սրահին դրանց և պատուհանաց
քով խոնած՝ ընդունելութեան տեսա-
րանը ձրի կը վայելէ:

Մեծամեծ պաշտօնատարաց տան մէջ
արանց բնակարանն բոլորովին զատ է
կանանց բնակութենէն, որով տանը
այս արտաքին մասն որ և է եկողի հա-
մար բաց է, առանց անպատեհութեան:
Ամենէն աղքատ անձն ալ առանց եր-
կուի և առանց ամօթոյ կը մտնէ կու-
սակալին պալատը, կ'երթայ յոսեղաս-
տակն, հոն եղողները կ'ողջունէ, և պար-
կեշտաբար զգեստին ծայրերն ծնդա-

ցը վրայ բերելով՝ կրնանցը վրայ կը կծկի. ձեռքերն իրարու կը միացնեն, և լուռ կը կենայ կամ կը խօսի՝ երբ առիթ մը գտնելու ըլլայ. եթէ թէյ, սուրճ կամ գալեւսն հրամցընեն՝ կ'առնու. և մեկնելու ժամանակը ոչ ոք առոր ձվ ըլլալը կը հարցնէ: Ոչ ապառաժաւու ամբոխն միշտ գաւիթներու մէջ բազմութեամբ կը խռնի, փստահ լինելով թէ պալատանց զանազան ձրի զուարճութեանց մէջ իր բաժինն կ'ունենայ: Հոն կը տեսնես սր փողոցի առանձն աղբատ տղայն գալեւսնի մը մը. նացորդը ծխելու կամ անցուղարձի ժամանակ յափշտակած սուրճն խմելու պատիւն կ'ունենայ. հոն կը տեսնես նաև որ առջի օրը վաճառանոցի մէջ բռնուած անյաշիղ գողի մը, կամ առաջիկայ զօրահանդէսն կատարելու պաշտօն ունեցող զօրապետի մը՝ գաւազանի ծեծ կը արուի: Մեծ հանդիսի օրերն ընծայք կը բաշխուին, կամ դէն ՚ի ձեռին բռնուած աւազակի մը քիթն կամ ականջն կը կտրուի: Տան, ջանաց տեսարանն արեւելցւոյ մը համար հանդէս մը կը համարուի: Զբոսը, քենը ընդդէմ խժոժութեան. այժմեան Պարսկաստանն շատ աւելի քաղաքակրթեալ է քան ութնամեայէ առաջ. սից օրերը կ'ընծայէր ՚ի տեսիլ ժողովրդեան այնպիսի հրադաժութիւն մը՝ յորում կ'այրէին երկատանեակ Հըրեայք կամ անհաւատք:

Մեծամեծք իրենց շուրջը միշտ անձանց բազմութիւն ունենալու սովորեալ լինելով՝ աւելի դիւրամատոյց կը լինին: Առանց մասնաւոր արարողութեան մը կրնայ մէկը կուսակալաց կամ պաշտօնատարաց մօտ երթալ, Դիւրին է թագաւորին անդամ մօտենալ. և ամէն մարդ կարող է իրմէ արդարութիւն կամ պաշտպանութիւն խնդրել, մեծարանքն ընել, անոր իմաստուն խօսքերն և վայելքաբանութիւնը

գովել, հետեւելով յայսմ մասին Սատիի այն պատուիրանին՝ որ ճամարիտ արքունականի մը ուռձեռն մատենին յառաջաբանն կրնայ լինել, և Սուրբանին կարծեացը հակառակ կարծիք մը յատալ բերել կամին՝ իր ձեռքն առեամբը լուսնալ ըսել է և: Եթէ ցորեկատեն ըսէ՝ թէ « Գիշեր է », պատասխանելու է. « Ահա լուսինն և աստեղք կը տեսնուին »:

Գիտնական անձանց կամ իրենց խելքովն և թագաւորական շնորհիւն բարձր աստիճանի հասած անձանց հետ այսպէս դիւրաւ մօտանց տեսնուելով և ընտանեկար խօսակցելով, նոյն իսկ խոնարհագոյն կարգի անձինքն համարձակ կերպ մը և խօսուածքի վայելուչ ոճ մը կ'ունենան. և այս նկատմամբ մեր երկրին ստորին դասու մարդոցմէ շատ աւելի վերագոյն են: Ոչայպիսի լաւ դաստիարակութեան մը շնորհիւ Պարսիկը անորոշելի վարմունք և ընտանի կենակցութիւն մը կ'ունենան, մինչև որ առիթ մը լինի իրենց հետ շահու գործ մը ունենալու. այն ատեն կը յայտնուի իրենց խարդախ բնաւորութիւնն և զգուելի շահախնդրութիւնն, որով և իրենց հանճարամտութեամբ և քաղցր վարմանց ՚ի սկզբան ըրած բարի տպաւորութիւնն բոլորովին կը ջնջուի:

Պարսկական քաղաքավարութեան նրբութիւնն՝ իրենց լեզուին ձևերը կ'ազնուացնէ, և զայն ուսանիլը շատ կը դժուարացնէ: Սկսանք քիչ մը մեր միտքն հասկցընել, բայց մեր բացարձակութեան կերպն շատ հասարակ է: Հիւպատոն հարկադրեցաւ թարգման լինել ընդ մէջ կուսակալին և ամուսնոյս՝ որ անտուղեակ է արքունեաց լեզուին. ասիկց գաւ՝ կ'երի թէ մեր հնչմունքն շատ անպիտան է: Սովորական բառից հնչմունքն քիչ մը ուղղելու համար՝ քանի մը կարևոր դասեր պիտի առնուէր հիւպատարանին գիտնական միրզայէն:

Կը շարունակուի: